

Биљана ВУЧЕТИЋ*
Историјски институт
Београд

РАПАЛСКИ УГОВОР (1920) У ОЧИМА АМЕРИЧКЕ ШТАМПЕ

Анстракт: Политика америчког председника Вудроа Вилсона на Версајској мировној конференцији и његов непомирљив став у погледу Јадранског питања представља тему која и даље заокупља истраживаче. Циљ овог рада је да осветли представе америчког јавног мњења о Јадранском питању и закључивању коначног споразума у Рапалу (1920) између Италије и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Рад је настао на основу најистакнутијих и најтиражнијих америчких новинских листова и прогресивистичких часописа тога доба, архивске грађе и релевантне литературе. Посебна пажња је усмерена на генезу гледишта америчке штампе на сукоб Италије и Краљевине СХС око спорних територија у Далмацији, и на учешће америчке мировне делегације и председника Вилсона у преговорима и коначном решавању Јадранског питања.

Кључне речи: Рапалски уговор (1920), САД, Вудро Вилсон, јавно мњење, Италија, Краљевина СХС.

Abstract: The policy of US President Woodrow Wilson at the Paris Peace Conference and his uncompromising attitude in regard to the Adriatic question is a topic that still interests researchers. The paper aims to shed light on the US public opinion about the Adriatic question and conclusion of the final Treaty of Rapallo (1920) between Italy and the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. The paper relies on the most prominent US newspapers with the highest circulation and progressive magazines of the time, archival records and contemporary literature. A particular focus is placed on the evolution of views of the US press about the conflict between Italy and the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes concerning disputable territories in Dalmatia, and about the participation of the US peace delegation and President Wilson in the negotiations and definitive resolution of the Adriatic question.

Keywords: Treaty of Rapallo (1920), USA, Woodrow Wilson, public opinion, Italy, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.

* biljana.vucetic@iib.ac.rs

I Увод

Стогодишњица завршетка Првог светског рата и Конференције мира у Паризу подстакла је истраживаче да поново размотре неке од битних питања из тог доба.¹ Овај рад је настао у тежњи да се догађаји који су претходили потписивању Рапалског уговора између Италије и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца посматрају кроз призму водећих оновремених америчких новина и часописа. Као критеријуми у одабиру послужили су тираж и репутација неког листа. Својим тиражом се свакако истичу *Чикаго Трибјун* и *Њујорк Тајмс*.² Водећи чикашки дневни лист и *Њујорк Трибјун* су важили за прорепубликанске, док су *Њујорк Тајмс* и *Бостон Глоуб* сматрани за листове окренуте ка Демократској партији. У независне новине су се убрајали вашингтонски *Ивнинг стар* и *Вашингтон Пост*. Часописи *Нова република* (New Republic), *Нејшн* (Nation) и *Скрибнеров часопис* (Scribner's) су послужили као извор за ставове лево оријентисаних

¹ Тешко је издвојити само неке од бројних радова југословенске, српске и светске историографије који су се до данас бавили бројним темама, узрочно и последично везаним за Конференцију мира у Паризу (1918–1921) – стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Јадранско питање, територијалне размирице (рецимо, спор око Ријеке), улога америчког председника Вудроа Вилсона и значај његових 14 тачака, Версајски систем, итд. Посебно се издвајају књиге и бројни радови Драгољуба Живојиновића (*Amerika, Italija i postanak Jugoslavije 1917–1919*, Београд 1970; *У потрази за империјом. Италија и Балкан почетком XX века. Студије и расправе*, Београд 2013.) и Андреја Митровића („Тајни контакти Нитијеве владе са југословенском делегацијом у јулу 1919. године”, *Зборник Филозофског факултета у Београду VIII* (1964) 753–772; „Le direttrici della politica del Regno dei SCS verso l'Italia dal 1920 al 1929,” *Quaderni VIII/1* (1985) 273–287; *Југославија на конференцији мира 1919–1920*, Београд 1969). Важно је поменути и нешто старије радове Ферда Чулиновића (*Riječka država: Od Londonskog pakta i Danicijade do Rapalla i aneksije Italiji*, Mala historijska knjižnica, vol. 7, Zagreb 1953) и Богдана Кризмана („Saveznički ultimatum u jadranskom pitanju siječnja 1920. godine, *Jadranski zbornik II* (1957) 199–236; „Predigra konferencije u Rapallu”, *Zadarska revija I* (1958) 29–52; „Predsjednik Wilson i jadransko pitanje do primirja s Austro-Ugarskom 1918. g.” *Anali Jadranskog instituta 2* (1958) 81–116.

² У раду су коришћени текстови Чикаго Трибјуна (Chicago Tribune) који је током 1919/1920. године имао дневни тираж од 424.588 примерака, Њујорк Тајмса (New York Times) 367.587, Бостон Глоуба (Boston Globe) 282.172, Њујорк Трибјуна (New York Tribune) 102.217, Ивнинг Стара (Evening Star) 90.831, Лос Анђелес Тајмса (Los Angeles Times) 82.181 и Вашингтон Поста (Washington Post) са 55.179 примерака, N.W. Ayer&Son's *American Newspaper Annual & Directory, A Catalogue of American Newspapers*, Philadelphia 1920.

интелектуалаца и прогресивиста. Тако је Освалд Герисон Вилард (Oswald Garrison Villard), власник и уредник *Њујорк Ивнинг Поста* (*New York Evening Post*) и часописа *Нејшн* од 1918. године, познати пацифиста и заступник права Афроамериканаца, током Првог светског рата заузео чврст антиимперијалистички став, супротстављајући се председнику Вудроу Вилсону и његовом плану стварања Лиге народа.³ Један од оснивача часописа *Нова република* (*New Republic*) и њен уредник био је Волтер Липман (Walter Lippmann), вероватно најистакнутија фигура америчког новинарства. Овај часопис се веома брзо издвојио као водећи интелектуални недељник у САД, захваљујући едиторијалима Липмана и Херберта Кролија (Herbert Croly), једног од предводника прогресивистичког покрета.⁴ Све у свему, сви наведени новински листови и часописи су се обраћали вишемилионској америчкој публици која је свакодневно пратила извештаје из Сједињених Држава и европских центара.

Јадранско питање је била једна од најважнијих тема на Мировној конференцији у Паризу. Територије дуж источне обале Јадранског мора, које су некада припадале Аустроугарској, постале су предмет контроверзе између Италије и Краљевине СХС. Овај проблем је привлачио пажњу америчке јавности, јер су се његови корени налазили у тајном споразуму, Лондонском уговору од 26. априла 1915. године, склопљеном између Италије и Француске, Британије и Русије. Три савезнице су обећале Италији јужни Тирол, територије на источној обали Јадрана (Истра, Кварнер, северна Далмација са градовима Задар, Шибеник и већим острвима) и у Албанији уколико у року од месец дана уђе у рат на страни Антанте. Амерички председник Вилсон је оштро осуђивао политику тајних савеза, истакавши на Мировној конференцији у Версају начело народности. Одредбе Лондонског уговора је сматрао неважећим, јер Италија више није могла да потражује територије од Аустроугарске која је престала да постоји.⁵ Став америчког председника према тајним уговорима довео је до полемике са европским силама, првенствено са Италијом, од пролећа 1919. до првих месеци 1920. године. У првом плану

³ Нејшн је излазио четвртком и у проучаваном периоду је имао тираж од 38.087 примерака.

⁴ Њујоршка Нова република је излазила петком и имала је тираж 37.000 примерака; John A. Thompson, *Reformers and War, American progressive publicists and the First World War*, Cambridge University Press, Cambridge–New York 1987, 25.

⁵ Д. Р. Живојиновић, „Вудро Вилсон и Лондонски пакт 1915. године”, *Историјски часопис* 58 (2009) 275–299.

се налазио спор око Ријеке, који је америчка штампа пратила будним оком, све до његовог решавања у новембру 1920. године.

II *Пропаганда на Конференцији мира у Паризу*

Нема сумње да медији играју одлучујућу улогу у обликовању јавног мњења, посебно у домену међународних односа. Од априла 1917. године и оснивања Комитета за јавно информисање у САД на челу са Џорџом Крилом (George Creel)⁶, моћ медија се користила да се кључна питања која су се односила на ратна дешавања у Европи, ускладе са жељама администрације председника Вудроа Вилсона.⁷ Било је веома важно како ће се неки проблем представити америчком читаоцу. Током Мировне конференције у Паризу, председник Вилсон је био вољан да се свакодневно обраћа новинарима. Како му обавезе то нису дозвољавале, односе са јавношћу су одржавали Комитет за јавно информисање и председников секретар за штампу Реј Станард Бејкер (Ray Stannard Baker). Највећи проблем америчких дописника представљала је брзина преноса података, јер су трансатлантски каблови били преоптерећени. Тако је Комитет преузео на себе да све формалне председникове изјаве и службена обавештења истовремено шаље у Њујорк на адресу три новинске агенције. Помоћ је указивана и индивидуалним кореспондентима, јер им је омогућено да шаљу текстове преко канцеларије Комитета и америчке морнарице.⁸ Дакле, постојали су објективни предуслови да Комитет за јавно информисање утиче на обликовање јавног мњења у САД.

Као што је приметила историчарка Данијела Росини (Daniela Rossini) у својој студији о италијанско-америчким односима „пропаганда је била преовлађујуће обележје америчких операција у Италији током последње године рата”.⁹ Сједињене Државе су се на сличан начин промовисале и у земљама Балкана. Председник Вилсон је био поборник стварања југословенске државе и може се рећи да је био њен кључни

⁶ Џорџ Крил (George Creel, 1876–1953), био је истакнута фигура америчког истраживачког новинарства, писац и активни члан Демократске странке.

⁷ O'Brien, Phillips Payson, „The American Press, Public, and the Reaction to the Outbreak of the First World War”, *Diplomatic History*, Vol. 37, Issue 3, 1 June 2013, 446–475.

⁸ George Creel, *How We Advertised America*, New York–London 1920, 413–414.

⁹ Главни актери у америчке пропаганде у Италији били су Амерички Црвени крст и Комитет за јавно информисање, Daniela Rossini, *Woodrow Wilson and the American Myth in Italy: Culture, Diplomacy, and War*, Cambridge, Mass. 2008, 81.

инострани заговорник. Стога су га чланови делегације Краљевине СХС на Мировној конференцији у Паризу посматрали као заштитника и спасиоца, а италијански службени извори као присталицу Југословена.¹⁰ На страни Италијана у борби за наклоност америчког председника стајао је амбасадор у Риму Томас Нелсон Пејџ (Thomas Nelson Page), који је предлагао да Вилсон покаже саосећање према „праведним захтевима италијанског народа на Јадрану.”¹¹

Према тврдњама министра иностраних дела Краљевине СХС Анте Трумбића и осталих чланова делегације, италијанска пропаганда је представљала велику препреку југословенској политици на Конференцији. Рецимо, Трумбић је у марту 1919. писао да италијанска пропагандна машинерија броји око две хиљаде људи.¹² С друге стране, *Њујорк Тајмс* је цитирао наводе италијанске штампе да је током рата југословенска пропаганда у Америци била веома снажна и да су Југословени у њу инвестирали велика средства, која је сакупила госпођа Веснић, супруга српског посланика у Паризу.¹³ Новац у ту сврху је приложила и „друга екстремно богата госпођа Американка (Мејбел Грујић)¹⁴, интимна пријатељица српског професора на Њујоршком универзитету која је једном поклонила два милиона долара за југословенску пропаганду, као и милионерка госпођа Херимен¹⁵ која поседује важне руднике у којима раде многобројни Хрвати.”¹⁶ Лист је пренео и да су током 1918. савезници

¹⁰ Larry Wolff, *Woodrow Wilson and the Reimagining of Eastern Europe*, Stanford 2020, 154.

¹¹ Почетком јануара 1919, амбасадор Пејџ је предлагао да се ојача америчко-италијанска сарадња, тако што ће САД подржати Црну Гору против Србије, L. Wolff, *Woodrow Wilson and the Reimagining of Eastern Europe*, 145.

¹² А. Митровић, *Југославија на конференцији мира, 1919–1920*, Нови Сад–Београд 2019, 242.

¹³ Треба скренути пажњу да су скоро сви амерички дневни листови изједначавали термине „Срби” и „српска делегација” са терминима „Југо-Словени” и „југословенска делегација”, употребљавајући назив „Југославија” много чешће него „Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца”.

¹⁴ Мејбел Грујић (Mabel Grouitch), добротворка, супруга српског дипломате Славка Грујића, покренула је Српски потпорни фонд у Лондону (1917), помагала је рад мисије Америчког црвеног крста у Србији и била је активна у бројним хуманитарним акцијама у корист Србије.

¹⁵ Мери Вилијамсон Херимен (Mary Williamson Harriman, 1851–1932), наследница огромног богатства стеченог на железницама, берзи, рудницима и пољопривредним имањима, посветила је свој живот филантропији. Била је велики покровитељ Америчког црвеног крста и осталих хуманитарних организација.

¹⁶ „Says Jugoslavs Spent Millions for Publicity”, *The New York Times*, 26 May 1919.

дали три милиона долара Србима, које су они, уместо да купе намирнице за изгладнело становништво, определили искључиво у пропагандне сврхе. И Француска је пласирала милионе у Америци како би помогла српске циљеве. Нажалост, како су навели италијански новинари, Италија је започела пропаганду са свега 1.500 долара месечно, што је постепено порасло на суму од 40.000 долара. Италијанска штампа је тврдила и да су универзитетски професори, које је Вилсон у својству експерата довео у Европу и на Мировну конференцију, били непријатељски настројени према Италији.¹⁷

Председник Вилсон је гајио велико поверење према комитету *Inquiry* и уважавао је његове закључке. Новинар Волтер Липман је имао запажену улогу у раду комитета, јер је руководио истраживањима.¹⁸ У једном од поглавља своје књиге посвећене јавном мњењу (први пут објављена 1922. године), Липман је на примеру Ријеке објаснио како апсолутна увереност у сопствену визију чињеница доводи до схватања да је свако другачије мишљење непријатељско.¹⁹ Дакле, у Паризу је било јасно да Италијани сматрају да им Ријека у потпуности припада, као град са већинским италијанским становништвом.

Америчким делегатима пак све је деловало другачије. Липман је са дозом сарказма приметио да више Италијана живи у Њујорку него у Риједи, што ипак не значи да је италијански град. Затим, схватили су да се ради о лучком граду који је повезивао средњу Европу са светом, у чијим су предграђима и залеђу живели Југословени. Дакле, Ријека није била у потпуности италијански град. Разочарани оваквим америчким ставом, поједини чланови италијанске делегације у Паризу су покушали да нађу прихватљивије објашњење. „Нашли су га у гласини, која је

¹⁷ Председник Вилсон је још у септембру 1917. године основао Истражни комитет (The Inquiry) састављен од око 150 научника, историчара, географа, лингвиста, правника и политиколога са задатком да припреме материјале за Мировну конференцију. У јануару 1919. године 21 члан овог комитета се прикључио Америчкој мировној делегацији у Паризу. Један од њих, историчар Џејмс Шотвел (James Shotwell), назвао је ову скупину научника чудним експериментом употребе политичких и друштвених наука у циљу обликовања новог поретка у свету, који је требало да никне на ратним рушевинама, D. Rossini, *Woodrow Wilson and the American Myth in Italy*, 148, James Shotwell, *At the Paris Peace Conference*, New York 1937.

¹⁸ Волтер Липман (Walter Lippmann, 1889–1974), се сматра оцем модерног новинарства, а његова књига *Јавно мњење* представља основ студија масовних медија у САД.

¹⁹ Walter Lippmann, *Public Opinion*, New Brunswick (USA) – London (UK) 1998, 126.

покренута незнано где, да је утицајни амерички дипломата ухваћен у замку југословенске љубавнице. Она је виђена... Он је виђен... У Версају далеко од булевара... Вила са високим дрвећем”, писао је Липман.²⁰ Према његовом мишљењу, био је то уобичајен начин обрачуна са политичким неистомишљеницима, који се чешће користио у медијима у Европи него у Америци. „Од опозиције правимо зликовце и завере”, закључио је Липман, а решење је видео у детектовању и сагледавању стереотипа, баш као што су то чинили амерички делегати на Мировној конференцији у Паризу.²¹

Нетрпељивост према председнику Вилсону се испољавала на разне начине у италијанској јавности, још од 23. априла 1919, када се обратио новинама и у јавном апелу позвао Италијане да му верују и буду великодушни у корист светског мира, тако што ће се одрећи Ријеке. Овај потез је резултирао одступањем италијанских представника – премијера Виторија Орланда (Vittorio Orlando) и министра спољних послова Сиднија Сонино (Sidney Sonino) – из мировних преговора и озбиљним потресом у светској дипломатији.²² Амерички дописници из Рима су поредили италијанско јавно мњење са барометром који се „диже и спушта у складу са атмосферским притиском са париске Мировне конференције”, и уједно очекује да италијански захтеви буду прихваћени.²³ Хенри Велс (Henry Wales), прекаљени европски дописник *Чикаго Трибјуна*, је проценио да ће Италијани „покушати да надмудре председника Вилсона”, јер су сматрали да има искључиво академске погледе и не разуме кључалу балканску ситуацију, за разлику од француског председника владе Клемансоа (Georges Clemenceau) и британског премијера Лојд Џорџа (David Lloyd George), који већ имају искуство у европским несугласицама.²⁴

У октобру 1919. дописник *Њујорк Тајмса* из Рима је јављао да бројни Италијани са великом знатижељом читају америчке новине, у тежњи да схвате прави став САД према положају њихове земље у спору на Јадрану.²⁵ Исти лист је недељу дана касније пренео изјаву новопостављеног италијанског амбасадора у САД да је Америка одлучујући чинилац у

²⁰ Ibidem, 128.

²¹ Ibidem, 128–130.

²² А. Митровић, „Мировна делегација Краљевине СХС и Декларација В. Вилсона од 23. априла 1919”, *Зборник Филозофског факултета у Београду* 10/1 (1968) 473–495; Dominique Kirchner Reill, *The Fiume crisis : life in the wake of the Habsburg Empire*, Cambridge, Massachusetts 2020.

²³ „Italy on Edge”, *The Chicago Tribune*, 22 April 1919.

²⁴ Henry Wales, „Will Await Events”, *The Chicago Daily Tribune*, 24 April 1919.

²⁵ „Storm in Fiume over Fiume Abating”, *The New York Times*, 22 October 1919.

контроверзи око Ријеке, али да пропаганда на америчком тлу делује у супротности са италијанским интересима. Он је изразио наду да ће се то питање решити у складу са националним интересима.²⁶

Ставоје југословенског јавног мњења пратио је Персивал Доџ (Henry Percival Dodge), амерички отправник послова у Београду.²⁷ Рецимо, крајем априла 1919, Доџ је писао државном секретару Роберту Лансингу (Robert Lansing) да је у читавој југословенској јавности владало велико интересовање за судбину Далмације и Ријеке али да новински написи нису били ни изблиза толико острашћени као текстови у италијанским новинама.²⁸ Почетком јула 1919, Доџ је у целости пренео уводник београдске *Правде*²⁹ који је писао о тајнама иза кулиса мировне конференције, тачније о активности америчког сенатора Хенрија Кабот Лоџа (Henry Cabot Lodge), једног од великих противника председника Вилсона у питању стварања Лиге народа. Уводничар *Правде* је сматрао да су италијански и немачки политичари желели да искористе несигурну позицију председника Вилсона, што се ипак није догодило.³⁰ Доџ је пренео Стејт департменту несебичне изјаве захвалности председнику Вилсону и целој америчкој јавности које су упућене са страница листа *Епоха*, 2. новембра 1919. године. Према писању тог београдског листа, кога су Американци сматрали независним, Вилсон је био бранилац југословенских права, истински пријатељ кога у Југославији воле и поштују и чије ће име остати забележено у историји човечанства и у срцима захвалних Југословена.³¹

²⁶ „Avezzana desires Fiume Settlement”, *The New York Times*, 29 October 1919.

²⁷ Персивал Доџ је прикључио својим извештајима за Стејт департмент текстове из југословенских листова *Трибуна*, *Демократија*, *Правда*, *Политика*, *Радничке новине*, *Трговински гласник*, *Agrarier Tagblatt* и других.

²⁸ General Records of the American Commission to Negotiate Peace 1918–1921, National Archives Microfilm Publications, M820, Roll 491, Dispatch No. 224, 860H.00/55, P. Dodge – R. Lansing, Belgrade, 30 April 1919.

²⁹ „Писмо из Париза. Тајанствена историја мира”, *Правда*, бр. 236, Београд 29. 6. 1919.

³⁰ General Records of the American Commission to Negotiate Peace, Dispatch No. 38, 860H.9111/36, P. Dodge – Department of State, Belgrade, 2 July 1919.

³¹ Ibidem, Dispatch No. 64, 860H.9111/61, P. Dodge – Department of State, Belgrade, 8 November 1919.

III Замешатељство на Јадрану

Председник Вилсон се вратио у САД у јулу 1919. године. Када је на конференцији за штампу у Вашингтону упитан за Ријеку, одговорио је да је улица Via Wilson у Риму преименована у Via Fiume, што је схватио као озбиљну шалу на свој рачун.³² Ситуација је ипак била знатно озбиљнија, јер су се тим гестом Италијани удаљили од америчког покровитељства и окренули се ка својим европским партнерима.

Премда је америчко јавно мњење било расположено да подржи потписивање Версајског мировног уговора и Лиге народа, у Сенату је постојала снажна опозиција, предвођена већ поменутиим сенатором Кабот Лоцом.³³ Вилсон је у октобру 1919. претрпео мождани удар и тако се принудно повукао из кампање коју је водио широм САД, али и из европских послова. У писму које је државном секретару Лансингу у Вилсоново име упутила његова супруга 5. новембра 1919. стајало је да председник не може да се бави Јадранским питањем док не ојача.³⁴

Не чуди што је америчка јавност крајем 1919. године стала уз своју мировну делегацију која се вратила из Европе. Дописник *Чикаго Трибјуна* Хенри Велс је 11. новембра 1919. у свом извештају из Француске написао да су париске интриге довеле до тога да Америка постане светски „жртвени јарац”, јер је њена мировна делегација објавила да је завршила са радом. Француска, Енглеска и Италија су кривиле председника Вилсона и Франка Полка (Frank Polk), помоћника америчког државног секретара, за прекид мировне конференције. Американци су једини оптужени да одустају, премда је амерички дописник запазио да су и остале силе одуговлачиле са решавањем Јадранског питања, као и са решавањем проблема у Турској и Тракији.³⁵

Лос Анђелес Тајмс је извештавао да су чланови америчке мировне делегације уморни од борбе са европским интригама: „Сплеткарење

³² L. Wolff, *Woodrow Wilson and the Reimagining of Eastern Europe*, 159.

³³ Версајски уговор није ратификован у Сенату у два наврата, 19. новембра 1919. и 19. марта 1920. године. *The Paris Peace Conference and the Treaty of Versailles*, US Department of State, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/wwi/89875.htm>.

³⁴ The Papers of Woodrow Wilson Digital Edition. Charlottesville: University of Virginia Press, Rotunda, 2017.

Даље: The Papers of Woodrow Wilson, 63: 617, Edith Bolling Galt Wilson to Robert Lansing, White House, 5. November 1919.

³⁵ Henry Wales, „France, England and Italy Pick Out Wilson and Polk as ‘Fall Guys’”, *The Chicago Daily Tribune*, 12 November 1919.

Енглеске, Француске и Италије се увек гадило Американцима. Сличне околности су се појавиле и сада... Јадранско питање не може бити решено ако премијери Клемансо и Лојд Џорџ приватно увере Титонија у њихову подршку, а претходно су подржали председника Вилсона у његовом плану решавања питања Ријеке... све док су Американци вољни да учествују, европске дипломате ће наставити да проналазе нове изговоре за одлагање решавања старих питања...³⁶

Према тумачењу директора Комитета за јавно информисање Џорџа Крила, нота од 9. децембра која је предвиђала решење питања Ријеке као слободне државе, није имала заједнички карактер, премда су је потписали британски премијер Лојд Џорџ, француски председник владе Клемансо и Френк Полк као члан америчке комисије. У књизи *Pat, svet и Вилсон* (*The War, the World and Wilson*), објављеној 1920, Крил је пренео написе лондонског *Тајмса* о неуобичајеном, такоређи непримереном дипломатском статусу Николе Пашића и Анте Трумбића. Наиме, Клемансо и Лојд Џорџ су једноставно обавестили југословенске делегате да се дискусија не може наставити, и да ће, уколико не пристану на понуђене услове, бити спроведен Лондонски споразум из 1915. године. Крил је пак инсистирао на чињеници да се председник Вилсон увек залагао за пријатељско решење заплета на Јадрану.³⁷

Једно од објашњења Јадранског питања кроз анализу италијанске политике на Балкану понудио је часопис *Нова Република* у издању од 10. децембра 1919. године.³⁸ Коментатор се питао да ли је „опасна игра”, какву је Италија водила од потписивања примирја, одговарала њеним капиталистичким интересима. Заправо, поступци италијанске дипломатије су се налазили у супротности са економским интересима, само зарад испуњења „националистичког и романтичног сна о анексијама.” Италија није поседовала неопходне сировине нити изворе енергије, а за несметан развој привреде, индустрије и трговине био је неопходан мир. Коментатор *Нове републике* је претпоставио да политичари у Италији нису схватили да су Вилсонови идеали у складу са практичним економским интересима сваке модерне индустријске државе, те да их њихов шовинизам може одвести у револуцију.³⁹

У јануару 1920. године *Скрибнеров часопис* је објавио текст Едварда Александра Пауела (*Edward Alexander Powell*), посвећен новим границама

³⁶ „Americans Ask to Quit Paris”, *Los Angeles Times*, November 17, 1919.

³⁷ George Creel, *The War, the World and Wilson*, New York–London 1920, 286–287.

³⁸ „Italy and the Balkans”, *The New Republic*, 10 December 1919, 42–43.

³⁹ *Ibidem*, 43.

словенског и латинског света.⁴⁰ Пауел је кренуо из Трста према Ријечи, али га је италијански генерал сместио у хотел у Абацији, с обзиром на то да амерички путници нису уживали гостопримство у том граду. Пауел је имао утисак да Словени и Латини због Фијуме „реже једни на друге као пси око спорне коске.”⁴¹ Мајор Пауел је у тексту подржао италијанске захтеве.⁴² Веровао је да би Фијума морала да постане слободан град под међународном контролом. Према његовом мишљењу, америчка администрација је преузела велику одговорност, мешајући се у питања која се не тичу САД, и уместо да допринесе убрзаном склапању мира, својим уплитањем га је одложила.⁴³ Пауел је закључио: „Бићу потпуно искрен и рећи ћу да сам био изричито против ширења италијанске власти у региону када сам кренуо у Далмацију. И даље верујем да би то била политичка грешка. Али, пошто сам обишао земљу с краја на крај, разговарајући са италијанским службеницима који су привремено задужени да њоме управљају, уверио сам се да истински и у срцу размишљају шта је у најбољем интересу људи и да би Далматинци могли горе да прођу, бар што се тиче права и прогреса, него да повере своју будућност вођству таквих људи.”⁴⁴

Трипартитни меморандум о Ријечи и Јадранском питању који су 5. јануара 1920. договорили председници влада Лојд Џорџ и Клемансо са италијанским премијером Нитијем (Francesco Saverio Nitti) два дана

⁴⁰ Едвард Александар Пауел (Edward Alexander Powell, 1879–1957) био је амерички новинар и дописник британских и америчких листова са Блиског истока. За време Првог светског рата ангажован је у војној обавештајној служби, догуравши до чина мајора. Као ратни дописник објављивао је у лондонским и њујоршким публикацијама, а после рата је објавио око 20 књига путописа.

⁴¹ E. Alexandre Powell, „The New Frontiers of Freedom”, *Scribner's Magazine*, v. 67, January 1920, 18–28, 18.

⁴² Пауел је сматрао да су Италијани полагали право на Ријеку из разлога сентименталне, комерцијалне и политичке природе. Сентиментални разлози крили су се у млетачкој прошлости, а комерцијални у страху да ће Ријека преузети трговински примат од Трста. Напослетку, Италијани нису веровали Југословенима, заправо Словенцима и Хрватима „највернијим поданицима Двојне Монархије”, који су се борили на страни Хабзбурга са „жестином и одлучношћу каква се ретко среће у рату”. Његов утисак је био да су Италијани убеђени да ће се три народа која су тако на брзину спојени у Југославију временом дезинтегрисати, као резултат унутрашњег раздора. Они народи који су се налазили у саставу Аустроугарске ће се тада сигурно наћи у савезу са реинкарнираном немачком државом, а пут до Средоземног ће сигурно водити преко Фијуме, *Ibid.*, 21.

⁴³ E. A. Powell, „The New Frontiers of Freedom”, 23.

⁴⁴ *Ibidem*, 31.

касније послат је америчком председнику Вилсону.⁴⁵ Током јануара 1920. године амерички амбасадор у Паризу Хју Кембел Волас (Hugh Campbell Wallace), готово свакодневно је извештавао Вилсона о закулиским активностима европских државника у решавању Јадранског питања.⁴⁶ Тако је 14. јануара 1920. упутио хитан и поверљив извештај, у ком је навео да постоји могућност споразума Италијана и Југословена тако што би потоњи добили Скадар и долину Дрима.⁴⁷ Већ сутрадан је известио да су Клемансо и Лојд Џорџ убедили Нитија и Трумбића да се сложе са заједничким планом.⁴⁸ Наиме, 14. јануара је југословенској делегацији уручен меморандум о решењу Јадранског питања. Југословени су се жалили америчком представнику у Паризу да Клемансо на њих врши притисак да прихвате споразум са Италијанима под претњом да ће спровести у дело Лондонски уговор из 1915. године. Амбасадор Волас је страховао јер је постојала могућност да се Италија и Југославија ипак договоре, што би председнику Вилсону отежало положај, јер би тешко могао да одбаци такав споразум, чак и под условом да је наметнут.⁴⁹

Посланик у Вашингтону Славко Грујић је током сусрета са Полком добио обавештење да су САД уложиле протест код енглеске и француске владе, јер се нису сложиле са предложеним решењем Јадранског питања.⁵⁰ Заправо, амерички председник није желео ни да разговара о меморандуму са предлозима британске и француске владе који му је проследио Лансинг.⁵¹ Идит Вилсон⁵² је у писму Лансингу изнела мишљење свог супруга да британски и француски политичари следе крајње непристојан

⁴⁵ „New Agreement on Fiume Handed Wilson by Big 3”, January 20, 1920.

⁴⁶ Хју Кембел Волас (Hugh Campbell Wallace) био је амбасадор САД у Француској од 22. априла 1919. до 1921. године.

⁴⁷ The Papers of Woodrow Wilson, Enclosure 4, 64:303, Wallace – Wilson, Paris, 14 January 1920.

⁴⁸ Ibidem, Enclosure, 64:298, Wallace – Wilson, Paris, 15 January 1920.

⁴⁹ Ibidem, Enclosure 6, 64:303, Wallace–Wilson, Paris, 16 January 1920.

⁵⁰ Ibidem, Enclosure, 64:331, Priority A. Secret. Wallace–Wilson, Paris, 27 January 1920.

⁵¹ Ibidem, 64:335, E.B.G. Wilson – Robert Lansing, White House, 27 January 1920.

⁵² Идит Болинг Голт Вилсон (Edith Bolling Galt Wilson (1872–1962)) – друга супруга председника Вилсона, за кога се удала 1915. године. Почетком октобра 1919. Вилсон је доживео мождани удар, па је госпођа Вилсон преузела многе председникове рутинске дужности. Америчка јавност је називала „тајни председник” и „прва жена на челу владе”.

<https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/first-families/edith-bolling-galt-wilson/>

и штетан курс у погледу Јадранског питања. Амерички председник је веровао да италијанске тежње на Јадрану нису оправдане, нити су у складу са политиком светског мира, што га је учврстило у намери да им се одупре, без обзира на последице и евентуалне успутне непријатности.⁵³ Вилсон је био спреман да отворено говори о решавању Јадранског питања, премда је то могло да наруши међународне односе.

Њујорк Тајмс је известио 15. јануара да је Италија прихватила споразум о Јадрану и да је текст тог споразума предат југословенској делегацији која га је проследила у Београд. *Тајмсов* дописник из Париза обезбедио је њујоршким читаоцима поглед иза кулиса састанка „велике тројке” – председника влада Велике Британије, Француске и Италије. Кружиле су гласине да је југословенска делегација проширила листу захтева и да је блокирала преговоре.⁵⁴ Дописник *Чикаго Трибуна* је 15. јануара пренео Трумбићеву изјаву да Југословени не могу да прихвате нове предлоге којима се Италији предаје коридор између Волоска и Ријеке. Истовремено је пренео и изјаву премијера Нитија који је тврдио да је у пријатељским односима са председником Вилсоном и истакао: „Америка жели мир, баш као и друге нације, и стога не може оставити нерешено Јадранско питање ако су три велике силе у договору.”⁵⁵

Амерички амбасадор у Лондону Џон Дејвис (John Davis) се активно укључио у преписку око склапања југословенско-италијанског споразума.⁵⁶ Под ознаком „важно и строго поверљиво” пренео је Полку садржај свог разговора са Нитијем. Наиме, италијански премијер је истакао да се до решења Јадранског питања може доћи на три начина. Први је био директни споразум Италије и Југославије, који је деловао као тешко остварив, због „укорењене навике Словена да одуговлаче с доношењем одлука и због њиховог непопустљивог става захваљујући америчкој подршци, коју су можда склони да преувеличавају.” Према Нитијевим речима, друго решење је могао да представља предложени споразум у виду арбитраже Француске, Велике Британије и Америке, а трећи излаз се састојао у

⁵³ The Papers of Woodrow Wilson, 64:335, E.B.G. Wilson – Robert Lansing, White House, 3. February 1920.

⁵⁴ Југословенски дипломати су се противили мандату Италије у Албанији, одбијали су да прихвате неутрализацију Далмације и захтевали су предају Трста, Italy Accepts Adriatic Accord, *The New York Times*, 15 January 1920.

⁵⁵ Henry Wales, „Jugo-Slav Chief Rejects Allies' Fiume Solution”, *Chicago Tribune*, 16 January 1920.

⁵⁶ Џон Дејвис (John W. Davis) се налазио на месту амбасадора у Лондону од 21. новембра 1918. до 9. марта 1921. године.

коначном спровођењу одредби Лондонског споразума.⁵⁷ Дејвису се чинило да италијански премијер ипак једва чека политичко и дипломатско решење јадранске заврзламе и демобилизацију војске, не би ли што пре отпочела економска реконструкција земље.

Југословенски одговор на италијанске предлоге стигао је у Париз 28. јануара 1920. године. Амерички листови су став Југословена схватили као велико „не” италијанским плановима за решавање питања Ријеке.⁵⁸

IV Улога Америке у јадранској драми

У фебруару 1920. *Нова република* је изнела став да је крајње време да се заврши спор Италије и Југославије, јер обе нације имају важнија посла него да се препиру око неколико квадратних миља територије. Италија је морала да смањи војне трошкове, изврши демобилизацију и посвети се индустријском и трговинском развоју. Југославију је, сем демилитаризације и економске обнове, чекао подухват националног уједињења, јер „Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца још није ни на који начин компактна, хомогена држава, како би се могло закључити из ревидираних мапа и званичне литературе... Зарад мира на Балкану се треба надати да ће југословенска заједница бити трајна. Али нада се може изјаловити уколико се политичке вештине владе не окрену са спољних уплитања на домаће потребе.”⁵⁹ Уредник је оценио да је Југославија раније уживала подршку Француске и Америке, као и симпатије Велике Британије. Међутим, премијер Нити је поставио разумне захтеве, док је Југославија и даље испољавала непомирљив став, и више није могла да рачуна на подршку великих сила. *Нова република* је сугерисала да би Југословенима било боље да прихвате споразум и сачувају своје легитимне интересе и наклоност међународне заједнице, јер ће се у противном свет окренути против њих зато што нису спремни да чине било какве уступке зарад мира.⁶⁰

Према писању *Вашингтон Поста* у издању од 14. фебруара, амерички амбасадор у Паризу је предао француском Министарству спољних

⁵⁷ The Papers of Woodrow Wilson, Enclosure. Paraphrase, 65:45, Davis–Polk, 1 March 1920.

⁵⁸ „No, Jugo-Slavia Says to Italian Terms on Fiume”, *Chicago Tribune*, 29 January 1920; „Demand Wilson Lines”, *Washington Post*, 29 January 1920.

⁵⁹ „The Fiume Compromise”, *The New Republic*, 4 February 1920, 283.

⁶⁰ *Ibidem*, 284.

послова меморандум председника Вилсона. У њему је амерички председник изнео став да не одобрава предложено решење Јадранског питања. „Посебно се противи идеји којом се Југословенима нуди избор између овог плана или просте и једноставне примене Лондонског пакта,” био је закључак *Вашигтон Поста*.⁶¹ Председник Вилсон је упозорио савезнике да, у случају да реше Јадрански проблем без консултовања са америчком владом, тада више неће бити могуће да се Сједињене Државе баве европским пословима.⁶²

Пар дана касније, 16. фебруара, дописник *Чикаго Трибјуна* и *Њујорк Тајмса* из Лондона је јавио да делује да ће савезници држати тренутни курс и да ће Сједињене Државе имати коначну одлуку у мировним споразумима.⁶³ Према извештају дописника *Чикаго Трибјуна* из Париза, упркос претњи председника Вилсона да ће се америчка делегација повући из мировних преговора, Француска и Енглеска су одлучиле да га заобиђу и моментално реше Јадранско питање. У случају да Србија одбије предложено решење, савезници су били одлучни у намери да наметну одредбе Лондонског пакта. Француска штампа је била веома незадовољна председником Вилсоном и називала га је „аутократом” који је био принуђен да инсистира на споразуму како би сачувао образ пред опозицијом у Америци.⁶⁴ Амерички председник се нашао на мети париске и лондонске штампе и због конфликта са државним секретаром Лансингом.⁶⁵

У тексту „Улога Америке у драми” од 18. фебруара 1920. уводничар *Вашигтон Поста* је нагласио да је амерички председник преузео контролу над ситуацијом, те да је „интервенисао својим меморандумом претећи повлачењем мировног уговора уколико савезници направе погодбе без консултовања са Сједињеним Државама.”⁶⁶ Уводничар је у потпуности подржао председника Вилсона, јер за разлику од Лансинга није желео да ублажи свој став о сукобу Италије и Југославије. „Мишљења се разликују у погледу исправности америчког диктата у Јадранском

⁶¹ „President Opposes Plans in Adriatic. Warns Allies the U.S. Will Quit if Note is Ignored”, *The Washington Post*, 16 February 1920.

⁶² Детаљније у: Д. Живојиновић, „Вудро Вилсон и Рапалски уговор (1920)”, *Митолошки зборник* 16 (2007) 249–261.

⁶³ „U.S. Has Final Say on Peace”, *Chicago Tribune*, 17 February 1920.

⁶⁴ Floyd Gibbons, „Will Over-Ride Wilson?”, *Chicago Tribune*, 17 February 1920.

⁶⁵ „London and Paris Press Discuss Lansing Incident”, *Chicago Tribune*, 16 February 1920.

⁶⁶ „America’s Part in the Drama”, *Washington Post*, 18 February 1920.

питању, које се тако незнатно тиче Америке. Међутим, не може се порећи да постоји знатна снага у Вилсоновом захтеву да савезници консултују Сједињене Државе пре него што предузму важну акцију, ако је договорено да САД морају учествовати у европској политици.” Уз то је нагласио да је Америка била у потпуности ангажована у европским пословима, али је веома брзо третирана као аутсајдер. Стога се политика председника Вилсона показала као потпуно доследна. „Ако Америка треба да игра било коју улогу, онда то мора бити главна улога.”, закључио је уводничар *Вашингтон Поста*.⁶⁷

Истог дана, 18. фебруара, инострани дописник *Чикаго Трибјуна* је навео да Вилсонова нота заправо садржи пост скрипtum у ком се прети повлачењем САД из мировног процеса, уколико Велика тројка не одустане од свог става по питању Далмације. Велика тројка је припремила одговор, одлучна у ставу да упуту Србији ултиматум чак и ако Вилсон одлучи да се повуче. „Одлучено је да се нота држи у тајности како би се обмануо господин Вилсон, у тренутку када су га Америка и земље Антанте оштро критиковали јер је приморао државног секретара Лансинга на оставку, али је Милеран (Alexandre Millerand) открио план штампи”, коментарисао је дописник *Чикаго Трибјуна* из Париза потез француског премијера.⁶⁸ Он је сазнао да је Велика тројка у новој ноти истакла чињеницу да савезници желе да разреше Јадрански проблем што је пре могуће и да Вилсонов став може одгодити његово решавање на неодређено време. Посебан нагласак је стављен на то што су и Италија и Србија одбиле Вилсонове предлоге од 9. децембра 1919. године. Стога је нова нота по тону имала карактер молбе за сарадњом Сједињених Држава. Великој тројци је било јасно да, без обзира на то што је америчка јавност критиковала спољну политику свог председника, није било сврхе да га заобилазе и обраћају се директно америчком народу, јер би се у том случају Американци само консолидовали у подршци Вилсону.

Наредног дана, 19. фебруара, дописник *Чикаго Трибјуна* из Вашингтона је објаснио да су амерички званичници одбили да коментаришу одговор савезника, који је био „помирљивог тона, али пркосног духа.”⁶⁹ Истог дана на насловној страни *Вашингтон Поста* објављена су два политичка коментара под заједничким насловом „Савезнички одговор на Ријеку није

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Floyd Gibbons, „Big 3 Fear to Call Wilson’s Hand on Fiume”, *Chicago Tribune*, 18 February 1920.

⁶⁹ „Tone of Allies Conciliatory, Spirit Defiant”, *Chicago Tribune*, 19 February 1920.

успео да смањи напетост.”⁷⁰ Уводничар је стекао утисак да се европска дипломатија није променила током читавог једног века, ма колико је председник Вилсон полагао наде у њен преображај. Текст је поручио да себични национални интереси и даље доминирају европском политичком сценом, руку под руку са старим тајним методама.

Најбоље објашњење за текстове који су се у фебруару 1920. године нашли у бројним америчким листовима дао је Џорџ Крил. Уосталом, то је био његов посао. Окривио је „девијантну” француску дипломатију као покретача буре око садржаја председникове ноте. Схватајући моралну чврстину Вилсонове позиције, француска влада је следила своју уобичајену праксу презентовања неког случаја на изврнут начин, упакован тако да најбоље одговара њеним потребама. Крил је веровао да је француска влада наручивала објављивање чланака у штампи који су створили утисак да су се Француска, Велика Британија и Италија сложиле и направиле разуман споразум, изразито фер према Југословенима, али је председник Вилсон тај споразум грубо одбацио, под претњом да ће се у потпуности повући из европских послова. Гласноговорник француске владе, лист *L'Écho de Paris*, дозволио је себи индискрецију да објави следећу тврдњу: „Недопустиво је да се Вилсону – истинском аутократи, али аутократи који ће ускоро пасти – дозволи да нам наметне своја политичка схватања када ће у року од годину дана републиканци владати у Белој кући и по свој прилици ће одмах осудити све његове замисли.”⁷¹ Крил је сматрао да је нота председника Вилсона од 24. фебруара стала на крај свим интригама, и да је европска штампа позитивно реаговала на једино могуће решење опасног проблема. Вилсон је, иначе, у ноти од 24. фебруара објаснио да се неће противити споразуму Италије и Југославије око границе у региону Фијуме, само у случају да се такав договор не заснива на компензацијама на рачун неке треће државе.

У тексту „Јадранско замешатељство”, објављеном 28. фебруара 1920. у часопису *Нејџин*, председник Вилсон је позван на одговорност јер је „замутио” Јадранско питање, које је било мешавина контрадикторних чињеница и личних и званичних увреда. Уз то, Вилсон и његови сарадници из савезничких земаља служили су се тајном дипломатијом, јер нису правовремено обавештавали јавност на оба континента о садржају контроверзних преговора Италије и Југославије. Радило се о два споразума за решење спора на Јадрану, једног, који су сачиниле

⁷⁰ „Allied Reply on Fiume Fails to Lessen Strain; Aids Foes of League”, *Washington Post*, 19 February 1920.

⁷¹ G. Creel, *The War, the World and Wilson*, 294.

Велика Британија, Француска и САД у Паризу 9. децембра 1919, и другог, који су Велика Британија и Француска склопиле са Италијом у Лондону 14. јануара 1920. године.⁷² У тексту се даље истицало да грађани САД немају никакав интерес за решавање Јадранског питања: „Одлука ко ће контролисати Фијуму, и да ли ће Италија доћи до тог града копном или водом, није вредна трошка ниједног америчког долара, нити крви ниједног америчког војника или морнара. У случају да, када споразум буде обелодањен, буде установљено да штети америчким интересима или да угрожава светски мир, та ситуација би могла да се реши дипломатским путем. Што се тиче енглеско-француско-америчке алијансе, господин Вилсон никада није требало да је потпише, не само зато што представља флагрантно кршење традиционалне политике Сједињених Држава, већ и зато што би сваки такав савез био у директној супротности са духом Лиге народа.”⁷³ Аналитичар *Нејшна* је оценио да се председник Вилсон увредио и наљутио што су Француска и Велика Британија постигле другачији споразум са Италијом, а нису га о томе обавестиле. Очигледно је да САД нису више имале снажну позицију у преговорима, а ако би председник ставио вето на сваку акцију Савезника која му не би била по вољи, било би уништено европско поверење у „мудрост његове политике и несебичност његових намера”, како је помало подругљиво приметио аналитичар *Нејшна*. Он је предвиђао да ће Конгрес и грађани САД имати прилике да сведоче сличним британским ситуацијама до краја председничког мандата.⁷⁴

Попут *Нејшна*, и *Нова република* није штедела на критикама. У издању од 3. марта 1920. уводничар је замерао што је само десетак људи у САД знало садржај докумената са предлозима за решење јадранске кризе.⁷⁵ Анализирајући покушаје председника Вилсона да допринесе расплету ситуације, са дозом хумора је закључио да на целој земаљској кугли једино Јадран има климу у којој опстаје дух 14 тачака. У истом броју, у тексту „Уговор пуца”, *Нова република* је анализирао кораке председника Вилсона у доношењу мировног уговора у Паризу и стварања Лиге народа. Тим поводом лист се декларисао о својој припадности либералној групацији која је сматрала да би Лига народа морала да буде гарант Версајског уговора. У тексту је апострофирано да су амерички председник и његови следбеници дозволили да Шантунг, Тирол, Сар, Рајнска област и

⁷² „Adriatic Imbroglia”, *Nation* v. 110, 28 February 1920.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ „The week” *The New Republic*, 3 March 1920, 1.

Тракија буду раздељени савезничким земљама, али да је једини потез који не дозвољавају – припајање Ријеке Италији.⁷⁶ Напоследку, дата је оцена да се Версајски уговор урушио: „Сваки важан концепт на ком тај Уговор почива је погрешан, и што пре буде склоњен с пута то ће бити боље за човечанство. Који је концепт Уговора? Војни савез победничких великих сила примораних да гарантују *status quo* ако било која од њих стави вето на ревизију уговора. Унутрашњи савез три од пет великих сила, у ком Француска има одрешене руке на континенту. Читава структура почива на искључивању Русије од спољног света, гушењу развоја Немачке, балканизацији централне Европе, доминацији Јапана над Кином, као и доминацији Британије и Француске над муслиманским светом на Блиском истоку и у Африци.” Све наведено је неминовно упућивало на закључак да су САД доживеле фијаско у Паризу и да ће бити потребно да се одржи нова међународна конференција где ће оно што је учињено у Версају „бити ревидирано од подрума до крова.”⁷⁷

Вилсон је 8. марта 1920. написао сенатору Хичкоку (Gilbert Hitchcock) да Италијани објашњавају своје захтеве на Јадрану стратешким разлозима, који су заправо војни и обезбеђују им поморску превласт на Јадрану. „Што се мене тиче, не толеришем империјалистичке планове других нација, баш као што нисам толеришао ни такве планове Немачке”, објаснио је Вилсон.⁷⁸ Ово писмо, које се односи на америчко учешће у Лиги народа, објављено је у *Њујорк Тајмсу* 9. марта 1920. године и изазвало је велику буру у јавности.

Недељу дана касније *Нова република* се запитала колико истине има у Вилсоновој ноти од 4. марта о Јадранском питању. Председникова изјава да не може пристати на споразуме који би могли довести до новог ратног сукоба, доведена је у питање јер је председничка администрација већ прихватила неадекватне компромисе начињене у Тиролу, између Мађарске и Румуније, Украјине и Пољске, као и између Србије и Грчке и Бугарске, сложивши се са „мањим одступањима од етнографске границе” и „довољним географским и етнографским разлозима” за поделу области настањених милионима житеља.⁷⁹ Уредништво *Нове републике* је непрекидно подсећало на „неправде учињене Версајским уговором”, указујући да нема разлике између питања Ријеке и других спорних

⁷⁶ „The Treaty Cracks”, *The New Republic*, 3 March 1920, 10.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *The Papers of Woodrow Wilson*, 65:67, Wilson–G.M. Hitchcock, White House, March 8, 1920.

⁷⁹ „The Week”, *The New Republic*, 10 March 1920, 1.

територија у Европи и Азији, ма колико се председник Вилсон трудио да издвоји Јадранско питање.⁸⁰

У априлу 1920. председник Вилсон није дозволио да званични амерички представник учествује на састанку у Сан Рему, на ком су премијери савезничких држава одлучивали о могућности разрешења Јадранског питања у евентуалним директним преговорима Италије и Југославије.⁸¹ То не значи да америчког представника није ни било. Вилсонов изасланик Роберт Андервуд Џонсон (Robert Underwood Johnson) се на конференцији у Сан Рему налазио у статусу посматрача.⁸² Пратили су га искусни преговарачи, службеници америчке амбасаде у Паризу. Џонсон је избегавао било какву дискусију, како не би угрозио свој неутрални положај и одржавао је само приватне контакте. Стекао је утисак да оба премијера – Нити и Трумбић – имају жарку жељу да склопе споразум. Џонсон се само надао да ће Јадранско питање бити решено на основама које су прихватљиве америчком председнику.⁸³

Састанак савезничких премијера у Сан Рему изазвао је пажњу уредника *Нове републике*, првенствено зато што Америка није имала свог званичног представника и није могла да допринесе напретку преговора. Заправо, уредник је оценио да се радило о састанку на ком су дипломате старог кова у тајности трговали територијама на принципима старе дипломатије. Било је то управо онакво понашање које је и довело до рата. *Нова република* је поздравила одвајање Америке од европских проблема и дипломатије која није почивала на демократским основама.⁸⁴

Управо то се и догодило. САД су обуставиле активно учешће у европским пословима. Председник Вилсон и Стејт департмент су се дистанцирали од Јадранског питања све до јесени 1920, уочи потписивања Рапалског споразума.

⁸⁰ „The Week”, *The New Republic*, 17 March 1920, 1.

⁸¹ Introduction, *The Papers of Woodrow Wilson Digital Edition*, vii.

⁸² Роберт Андервуд Џонсон се налазио на месту амбасадора у Италији од априла 1920. до јула 1921. године.

⁸³ *The Papers of Woodrow Wilson*, 65:299, R. U. Johnson – Wilson, San Remo, April 26, 1920.

⁸⁴ „Were America at San Remo”, *The New Republic*, 5 May 1920, 300.

V Спуштање завесе у Рапалу

Роберт Андервуд Џонсон, амерички амбасадор у Риму, известио је председника Вилсона 18. октобра 1920. да се приближава крај преговора у Јадранском питању, с којим се одуговлачило како због избора у Србији, тако и због председничких избора у САД. Према његовим речима, званичне објаве у италијанској штампи су се базирале на четири битне тачке: Ријека са околином ће бити под управом Лиге народа, у Истри ће бити усвојено разграничење Вилсоновом линијом, а Југославији ће припасти Далмација са острвима, као и Скадар у виду компензације. Амерички војни аташе у Риму је сматрао да је у Италији дошло до ублажавања става према председнику Вилсону.⁸⁵ У издању од 9. новембра 1920. *Њујорк Трибјун* је најавио отпочињање финалних преговора о Јадранском питању. Италијански министри спољних послова и војске су се састали са југословенским делегатима у Рапалу.⁸⁶ У специјалном допису *Трибјунов* извештач је пренео да Италија намерава да узме ствари у своје руке у намери да дође до споразума.⁸⁷ *Вашингтон Пост* је навео да се српска делегација противи плану слободне Ријеке, посебно министар спољних послова Трумбић. „Општи је утисак да се Србија налази у веома тешком положају, јер је у освиту општих избора и свако исказивање слабости би проузроковало такав талас националистичких осећања који би могао да доведе до рушења људи који су сада на власти”, закључио је *Пост*.⁸⁸ *Лос Анђелес Тајмс* је проценио да су Италијани освојили победу у јадранском проблему. Услови споразума нису повољни за југословенске делегате, и схваћени су као ултиматум који је југословенска страна морала да прихвати. *Лос Анђелес Тајмс* је пренео и део атмосфере из Вашингтона. Наиме, због избора и надолазеће промене администрације, Стејт департмент је морао да попусти свој став у неким дипломатским проблемима. То се односило на Јадрански проблем и питање Ријеке,

⁸⁵ The Papers of Woodrow Wilson, 66:322, Robert Underwood Johnson – W. Wilson with Enclosure, 18. October 1920.

⁸⁶ Документи који су довели до склапања Рапалског споразума, као и сам Рапалски уговор су објављени: Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira. Zbirka akata i dokumenata*, Zagreb 1920; *Rapalski ugovor i Sporazum i konvencije između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Italije*, Београд 1923; *Јадранско питање од Париза до Рапала : (званични документи)*, Београд 1924; Војислав М. Јовановић, *Рапалски уговор 12 новембра 1920 : збирка документа*, Београд 1950.

⁸⁷ „Final Parley Opened on Adriatic Problems”, *New York Tribune*, 9 November 1920.

⁸⁸ „Serbs oppose to free Fiume”, *Washington Post*, 10 November 1920.

у чијем решавању су САД имале истакнуту улогу.⁸⁹ *Вашингтон Пост* је на насловној страни у броју од 11. новембра објавио да се очекује потписивање Јадранског споразума. „Дознаје се да је, након извесног оклевања, југословенска делегација прихватила истарску границу коју је предложила Италија. Тачке које нису прихваћене укључују признање италијанске својине над Цресом, италијанског суверенитета над Задром са одређеном површином у залеђу и припајање Италији неколицине далматинских острва, првенствено Лошиња, Виса и Ластова.”⁹⁰

Италијанска амбасада је 11. новембра обавестила Стејт департмент о постигнутом споразуму и договореним границама. *Лос Анђелес Тајмс* је објавио да се председник Вилсон дуго противио разграничењу према одредбама из Лондонског уговора, али је напослетку препустио решавање проблема Италији и Југославији. Званичници Стејт департмента нису коментарисали потписивање споразума, али се из незваничних кругова могло чути да погледи председника Вилсона нимало не одступају од оних које је изнео у својој ноти.⁹¹

У тексту „Јадрански споразум потписан у Рапалу” објављеном у *Њујорк Тајмсу* 13. новембра скренута је пажња на понашање окупљене масе која је потписивање споразума поздравила повицима „Живео мир!”⁹² Лист је навео и да је Света столица исказала задовољство постигнутим споразумом, јер је одувек желела решење Јадранског питања.⁹³ Амерички листови су пренели Трумбићеву изјаву да се конференцијом у Рапалу нису угрозиле територије Црне Горе и Албаније, нити независност било које околне земље, већ су се разговори тицали искључиво међусобних односа Италије и Југославије.⁹⁴

Бостон Глоуб је 13. новембра 1920. известио да су Италија и Србија потписале Јадрански пакт, на велико задовољство дипломата из обе земље. Дописник бостонског листа јавио је из Вашингтона да је Стејт департмент добио детаље Јадранског споразума између Италије и Југославије и да их је пренео председнику Вилсону. „Председник ће одлучити да ли је споразум у складу са одобрењем Владе, али није

⁸⁹ „Italians Score Victory in Adriatic Problems”, *Los Angeles Times*, 10 November 1920.

⁹⁰ „Adriatic Pact Near”, *Washington Post*, 11 November 1920.

⁹¹ „Adriatic Incident Closed”, *Los Angeles Times*, 12 November 1920.

⁹² „Adriatic Treaty signed at Rapallo”, *The New York Times*, 13 November 1920.

⁹³ „Agreement Pleases Vatican”, *The New York Times*, 13 November 1920.

⁹⁴ „Defensive Treaty Plan in Adriatic”, *Evening Star*, 14 November 1920; „Concession of Dalmatia Stirs Italian Protests”, *The New York Tribune*, 14 November 1920.

назначено да ли ће званично изнети свој став.⁹⁵ Према писању *Лос Анђелес Тајмса* председник је требало да одлучи да ли је споразум у сагласности са одлуком владе и да ли ће формално изразити своје ставове. И вашингтонски *Ивнинг Стар* је 14. новембра јавио да је споразум за Јадран спреман. Лист је навео да је Трумбић изразио уверење да ће САД бити задовољне постигнутим споразумом Италије и Југославије рекавши: „Јадран је стожер на ком почива европски мир. Америчка влада је то схватила и придала је велику важност Јадранском питању. Америка, која тако истински и правично жели европски мир, биће више него било која друга земља задовољна тренутном ситуацијом која је постигнута директним преговорима и показује искреност Италије и Југославије.”⁹⁶

Недељу дана касније дописник *Њујорк Тајмса* из Милана обавестио је да штампа у Торину показује велико узнемирење услед открића да се иза Рапалског споразума крије тајни уговор који је Југославији дао апсолутну својину над луком Сушак у Ријеци. „Тиме би српски план за проширење железничке мреже која повезује Загреб са Сушаком неутрализовао сваку предност коју би могла искористити Ријека као слободна држава”, писале су торинске новине, а преносио њујоршки *Тајмс*.⁹⁷ С друге стране, *Њујорк Трибјун* се бавио америчким ангажовањем на Јадрану, извештавајући о повлачењу америчке ратне флоте, као и активностима Габријела Д’Анунција (Gabriele D’Annunzio)⁹⁸ на спречавању усвајања Рапалског споразума.⁹⁹

У броју од 24. новембра 1920. *Нова република* је истакла да се на први поглед чини да су Италијани и Југословени решили питање Јадрана на обострано задовољство. Ипак, закључено је да Италија има још повољније границе него што их је добила Лондонским уговором. Чињеница да је Ријека постала слободна и независна држава, приморала је аналитичара да се запита да ли ће град бити заиста независан или ће се пре или касније наћи под италијанском контролом. Фијума је представљала врата према

⁹⁵ „Italy and Serbia Sign Adriatic Pact”, *The Boston Globe*, 13 November 1920.

⁹⁶ „Defensive Treaty Plan in Adriatic”, *Evening Star*, 14 November 1920.

⁹⁷ „Secret Treaty Starts New Fiume Trouble”, *New York Times*, 26 November 1920.

⁹⁸ Габријеле Д’Анунцио (Gabriele D’Annunzio 1863–1938), италијански песник и ратни херој, успротивио се одлукама Мировне конференције у Паризу. Са својим ирегуларним трупима заузео је Ријеку 12. септембра 1919. и прогласио италијанску управу за Кварнер. Није се слагао са Рапалским споразумом, па је објавио рат Италији. У децембру 1920, тачније на Божић, италијанска морнарица је бомбардовала Ријеку, а Д’Анунцио се предао и напустио град.

⁹⁹ „U.S. Warships, on Duty in Adriatic, Withdrawn”, *New York Tribune*, 27 November 1920.

централној Европи, чији кључ би Италија желела да има. „Обе стране су направиле уступке, али је Италија, која се повукла са екстремне позиције, најгласнија у прокламовању сопствене великодушности,” оценила је *Нова република*, упозоравајући званичну Италију да би успон национализма могао довести до нових сукоба са Југословенима у Далмацији.¹⁰⁰

На страницама *Ивнинг Стара, Бостон Глоуба и Њујорк Трибјун* 28. новембра су се појавиле вести о прихватању Рапалског споразума у италијанском парламенту. Специјални дописник *Њујорк Трибјун* извештавао је да су Д' Анунција напустили стари пријатељи, алудирајући на писмо апостолског администратора дон Челса Константинија (Celso Luigi Constantini), који је молио песника да ублажи свој бескомпромисни став: „Ови јадни људи у Ријечи пате. Издржали су велике невоље и поднели много жртава. Они су спремни на даље патње, али не могу видети никакву могућност да се Рапалски споразум исправи, ако не укључује ратни подухват против Италије или Југославије.” Папа Бенедикт је изразио забринутост због ситуације у Ријечи 23. децембра, када је наложио Константинију да се потруди да спречи конфликт и избегне крвопролиће. Судаћи према *Вашингтон Посту*, папа је био узнемирен због судбине католичког становништва које је остало на територијама које су Рапалским споразумом припале Српској православној цркви.¹⁰¹

Краљ Виктор Емануел (Vittorio Emanuele III) је 21. децембра 1920. потписао Рапалски споразум, о чему су известили сви водећи амерички листови.¹⁰² Последњих дана децембра 1920. године ударна тема била је ситуација у Ријечи и живописни лик Д' Анунција, уз бројне оцене да енергични песник против Италије води „имитацију рата – чист позоришни гест”. Освајање и окупација Ријеке су послужили италијанским националистичким циљевима. Влада Италије никада није званично санкционисала песников подухват, а уживао је и пуну подршку италијанског народа. „Мировни преговарачи су морали да се суоче са готовом ствари. Ријека ће остати италијанска и не-словенска, осим ако неко не свргне Д' Анунција. Одлука председника Вилсона не може се спровести; нити било која слична одлука конференције или савета. Југословени су се коначно повиновали неизбежном и повукли су свој захтев за градом”, писао је уредник *Њујорк Трибјун*. Он је закључио да је „Ријечка комедија, сада при крају, послужила сврси. Приморавајући освајаче да силом уђу у град, Д' Анунцио се јасно држао службене

¹⁰⁰ „The week”, *The New Republic*, 24 November 1920, 306.

¹⁰¹ „Pope Deeply worried”, *Washington Post*, 25 December 1920.

¹⁰² „Fiume blockaded by Italian forces”, *Evening Star*, 22 December 1920.

верзије. До краја је одржао дипломатску фикцију да је са владом у Риму увек укрштао мачеве, или бар имао сукобљене интересе.”¹⁰³

Председник Вилсон је дан након потписивања Рапалског споразума добио детаљан извештај од државног секретара Колбија.¹⁰⁴ Био је веома разочаран јер је веровао да је Краљевина СХС приморана на потписивање споразума под притиском Велике Британије и Француске. Америчке и југословенске дипломате су разговарале у неколико наврата, и након пар недеља председник Вилсон је био потпуно уверен да су Југословени морали да потпишу споразум у Рапалу. Ипак, с обзиром на то да су одлучили да закључе споразум са италијанском владом, схватио је да САД немају обавезу да бране Југословене од самих себе.¹⁰⁵ Амерички председник се више није бавио Рапалским уговором, те је, како је то приметио Драгољуб Живојиновић, Краљевина СХС остављена да се сналази како зна и уме, док је Вилсонов идеализам нестајао у свакодневици.¹⁰⁶

VI Епилог

Упечатљив пример несталности веза младих држава насталих на Мировној конференцији у Паризу са америчким председником нашао се на страницама угледног часописа *Калиџерс* у јулу 1920. године. У тексту под насловом „Америко, све си то ти”, аутор је приметио да је популарност председника Вилсона, чији се портрет налази на зидовима многих институција у Југославији и Чехословачкој, подложна промени, јер тамо „позиција портрета државника није стабилна, и колеба се попут вредности папирног новца у централној Европи.”¹⁰⁷ *Калиџерс* је делио мишљење осталих америчких новина да је председник Вилсон веома брзо постао жртвени јарац у појединим европским земљама због њихових неостварених националних тежњи.

Првих дана јануара 1922. професор Даглас В. Џонсон (Douglas William Johnson), један од чланова комисије *Inquiry* и главни саветник за територијалне аспекте Јадранског питања, упутио је писмо тада већ увелико бившем америчком председнику Вилсону, са молбом за

¹⁰³ „Last Curtain Call at Fiume”, *New York Tribune*, 28 December 2020.

¹⁰⁴ Бејнбриџ Колби (Bainbridge Colby) именован је за државног секретара 23. марта 1920. На функцији је остао до краја Вилсоновог мандата, 4. марта 1921.

¹⁰⁵ Д. Живојиновић, „Вудро Вилсон и Рапалски споразум”, 256–257.

¹⁰⁶ Исто, 260.

¹⁰⁷ Frederick Palmer, „It’s All You America”, *Collier’s* 66, 17 July 1920.

сагласност да америчкој јавности представи читаву полемику око Јадранског питања.¹⁰⁸ Желео је да прикаже огромне тешкоће председника и осталих америчких представника на мировном конгресу у Паризу, јер су истовремено водили двоструку борбу – за америчке идеале и против превртљиве дипломатије старог кова.¹⁰⁹ Професор Џонсон је сматрао да је Американцима било тешко да схвате шта је питање граница значило за Италијане, којима је први сусед била непријатељска Аустроугарска. „Америчка делегација је током преговора задржала позицију; и ако се нашла у ћорсокаку, то се није догодило због неслагања око детаља, већ због базичне чињенице да би сви споразуми које је предложила Италија неизбежно водили спречавању нормалног развоја и коришћења Ријеке, под претњом слободе луке и обезбеђивања њеног припајања Италији...”, објашњавао је Џонсон, истичући да је америчка делегација учинила велике уступке у напору да се пронађе пријатељско решење Јадранског проблема, путем арбитраже, различитих видова плебисцита или стављања спорних територија под управу Лиге народа.¹¹⁰

Размишљајући о преговорима Италије и Југославије током 1920. године, Џонсон је закључио да нису вођени на равноправној бази, јер је Италија уживала подршку Француске и Велике Британије, које су биле у обавези да спроведу Лондонски уговор, уколико југословенска страна не прихвати решење које одговара Италији. „Дотад је политичка ситуација у Америци елиминисала ову земљу као фактор у било којој територијалној нагодби, и Југо-Словени су се сами суочили са италијанским представницима које су подржавали Французи и Британци, ови потоњи везани уговорним обавезама и нестрпљиви да скоро по сваку цену реше непријатни проблем. Услови Рапалског споразума рефлектују ову ситуацију”, писао је Џонсон.¹¹¹ Ипак, када је упоредио одредбе Рапалског

¹⁰⁸ Даглас Вилијам Џонсон (Douglas William Johnson (1878–1944) професор географије и геологије на Универзитету Колумбија, налазио се на челу одељења за утврђивање граница у америчкој мировној комисији 1918. и 1919. године. Био је главни саветник председника Вилсона у Јадранском питању. D. R. Živojinović, „Douglas Wilson Johnson, A forgotten member of the Royal Serbian Academy of Sciences”, *Balkanica* 48 (2017) 219–228.

¹⁰⁹ The Papers of Woodrow Wilson, 67:501, D. W. Johnson – W. Wilson, January 3, 1922.

¹¹⁰ Johnson Douglas Wilson, “The story of Fiume and the Adriatic question”, *Philadelphia Public Ledger*, Jan. 8 1921; idem, „Fiume and the Adriatic problem”, in : *What really happened at Paris, the Story of the Peace Conference, 1918–1919, by American Delegates*, Ed. by Edward Mandell House and Charles Seymour, New York 1921, 137.

¹¹¹ Ibidem, 138.

споразума са оригиналним италијанским захтевима, закључио је да је строго одбијање америчких представника да санкционишу италијански програм представљао успех. Учествовање америчких представника на Мировној конференцији у преговорима око Јадранског питања утицало је да „одредбе крајњег споразума буду праведније, или бар, мање штетне” него што би могле бити да се нису ангажовали. Џонсон је оценио да је, упркос тајној дипломатији, југословенско-италијански споразум остварен захваљујући чврстом ставу председника Вилсона да правда мора бити једнака и за велике и за мале народе.

*

Без обзира на политичку провенијенцију америчких дневних листова деловало је да су скоро сви стали у заједнички фронт како би подржали своју мировну делегацију када се вратила из Париза крајем 1919. године. Америчко јавно мњење често није у потпуности успевало да прати сложене дипломатске игре на Мировној конференцији. Одушевљење прокламованом „новом дипломатијом” није дуго трајало, јер је постало јасно да политика савеза и тајна дипломатија старог кова још увек постоје. Председник Вилсон и његове присталице су приказивали Версајски мировни уговор као победу начела прокламованих у „14 тачака”, али у стварности то није било тако. Као што је приметила историчарка Доминик Рајл, без обзира на то што су стара царства нестала, начин размишљања у Европи је остао исти и старе империјалне структуре су само замењене националним.¹¹² Америчка штампа, која је ревносно пратила заоштравање проблема Јадрану, постепено је схватала да је ситуација измакла из руку председника Вилсона. Сенат није био спреман да ратификује Версајски уговор, нити формирање Лиге народа. Стога се током 1920. године у штампи, као и у текстовима чланова америчке делегације на Мировној конференцији, поздравља повлачење САД из последњих територијалних спорова. Сједињене Државе се двадесетих година 20. века враћају у свој изолационизам, у великој мери препуштајући европским силама да воде рачуна о европским проблемима.

¹¹² D.K. Reill, *op.cit*, 17.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Архиви – Archives

General Records of the American Commission to Negotiate Peace 1918-1921, National Archives Microfilm Publications, Washington, USA.

The Papers of Woodrow Wilson Digital Edition.

Извори – Unpublished Primary Sources

„Adriatic Incident Closed”, *Los Angeles Times*, 12 November 1920.

„Adriatic Imbroglia”, *Nation* v. 110, 28 February 1920.

„Adriatic Pact Near”, *Washington Post*, 11 November 1920.

„Adriatic Treaty signed at Rapallo”, *The New York Times*, 13 November 1920.

„Agreement Pleases Vatican”, *The New York Times*, 13 November 1920.

„Allied Reply on Fiume Fails to Lessen Strain; Aids Foes of League”, *Washington Post*, 19 February 1920.

„America’s Part in the Drama”, *Washington Post*, 18 February 1920.

„Americans Ask to Quit Paris”, *Los Angeles Times*, November 17, 1919.

„Avezzana desires Fiume Settlement”, *The New York Times*, October 29 1919.

„Concession of Dalmatia Stirs Italian Protests”, *The New York Tribune*, 14 November 1920.

„Defensive Treaty Plan in Adriatic”, *Evening Star*, 14 November 1920.

„Demand Wilson Lines”, *Washington Post*, 29 January 1920.

„Final Parley Opened on Adriatic Problems”, *New York Tribune*, 9 November 1920.

„Fiume blockaded by Italian forces”, *Evening Star*, 22 December 1920.

Gibbons F., „Big 3 Fear to Call Wilson’s Hand on Fiume”, *Chicago Tribune*, 18 February 1920.

Idem, „Will Over-Ride Wilson?” *Chicago Tribune*, 17 February 1920.

„Italians Score Victory in Adriatic Problems”, *Los Angeles Times*, 10 November 1920.

„Italy and Serbia Sign Adriatic Pact”, *The Boston Globe*, 13 November 1920.

„Italy and the Balkans”, *The New Republic*, 10 December 1919.

„Italy on Edge”, *The Chicago Tribune*, 22 April 1919.

Johnson Douglas Wilson, “The story of Fiume and the Adriatic question”, *Philadelphia Public Ledger*, Jan. 8 1921.

„Last Curtain Call at Fiume”, *New York Tribune*, 28 December 1920.

„London and Paris Press Discuss Lansing Incident”, *Chicago Tribune*, 16 February 1920.

„New Agreement on Fiume Handed Wilson by Big 3”, January 20, 1920.

„No, Jugo-Slavia Says to Italian Terms on Fiume”, *Chicago Tribune*, 29 January 1920.

Palmer F., „It’s All You America”, *Collier’s* 66, 17 July 1920.

„Pope Deeply worried”, *Washington Post*, 25 December 1920.

Powell, E. A., „The New Frontiers of Freedom”, *Scribner’s Magazine* v. 67, January 1920, 18–28.

„President Opposes Plans in Adriatic. Warns Allies the U.S. Will Quit if Note is Ignored”, *The Washington Post*, 16 February 1920.

„Says Yugoslavs Spent Millions for Publicity”, *The New York Times*, 26 May, 1919.

„Secret Treaty Starts New Fiume Trouble”, *New York Times*, 26 November 1920.

„Serbs oppose to free Fiume”, *Washington Post*, 10 November 1920

„Storm in Fiume over Fiume Abating”, *The New York Times*, 22 October 1919.

„The Fiume Compromise“, *The New Republic*, 4 February 1920.

„The Treaty Cracks”, *The New Republic*, 3 March 1920, 10.

„The week” *The New Republic*, 3 March 1920, 1.

„The Week”, *The New Republic*, 10 March 1920, 1.

„The Week”, *The New Republic*, 17 March 1920, 1.

„The week”, *The New Republic*, 24 November 1920, 306.

„Tone of Allies Conciliatory, Spirit Defiant”, *Chicago Tribune*, 19 February 1920.

„U.S. Has Final Say on Peace”, *Chicago Tribune*, 17 February 1920.

„U.S. Warships, on Duty in Adriatic, Withdrawn”, *New York Tribune*, 27 November 1920.

Wales H., „France, England and Italy Pick Out Wilson and Polk as ‘Fall Guys’”, *The Chicago Daily Tribune*, 12 November 1919.

Idem., „Jugo-Slav Chief Rejects Allies’ Fiume Solution”, *Chicago Tribune*, 16 January 1920.

Idem., „Will Await Events”, *The Chicago Daily Tribune*, 24 April 1919.

„Were America at San Remo”, *The New Republic*, 5 May 1920.

Објављени извори – Published Primary Sources:

Rapalski ugovor i Sporazum i konvencije između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Italije, Beograd 1923.

Šišić F., *Jadransko pitanje na konferenciji mira. Zbirka akata i dokumenata*, Zagreb 1920.

Јадранско питање од Париза до Рапала : (званични документи), Београд 1924.
[*Jadransko pitanje od Pariza do Rapala : (zvanični dokumenti)*, Beograd 1924]

Јовановић В. М., *Рапалски уговор 12 новембра 1920 : збирка документа*, Београд 1950.
[Jovanović V. M., *Rapalski ugovor 12 novembra 1920 : zbirka dokumenta*, Beograd 1950]

Литература – Secondary Works

Creel G., *How We Advertised America*, New York–London 1920, 413–414.

Creel G., *The War; the World and Wilson*, New York–London 1920, 286–287.

Johnson, D. W., „Fiume and the Adriatic problem” in: *What really happened at Paris, the Story of the Peace Conference, 1918–1919, by American Delegates*, Ed. by Edward Mandell House and Charles Seymor, New York 1921.

Kirchner Reill D., *The Fiume crisis : life in the wake of the Habsburg Empire*, Cambridge, Massachusetts 2020.

Lippmann W., *Public Opinion*, New Brunswick – London 1998.²

Mitrović A., „Le direttrici della politica del Regno dei SCS verso l’Italia dal 1920 al 1929,” *Quaderni* VIII/1 (1985) 273–287.

O’Brien, P. P., „The American Press, Public, and the Reaction to the Outbreak of the First World War”, *Diplomatic History*, Vol. 37, Issue 3, 1 June 2013, 446–475.

Thompson J. A., *Reformers and War, American progressive publicists and the First World War*, Cambridge University Press, Cambridge–New York 1987, 25.

Živojinović D., *Amerika, Italija i postanak Jugoslavije 1917–1919*, Beograd 1970.

Živojinović D., „Douglas Wilson Johnson, A forgotten member of the Royal Serbian Academy of Sciences”, *Balkanica* 48 (2017) 219–228.

Wolff L., *Woodrow Wilson and the Reimagining of Eastern Europe*, Stanford 2020.
Живојиновић Д., „Вудро Вилсон и Лондонски пакт 1915. године”, *Историјски часопис* 58 (2009) 275–299. [Živojinović D., „Vudro Vilson i Londonski pakt 1915. godine”, *Istorijski časopis* 58 (2009) 275–299]

Живојиновић Д., „Вудро Вилсон и Рапалски уговор (1920)”, *Митолошки зборник* 16 (2007) 249–261. [Živojinović D., „Vudro Vilson i Rapalski ugovor (1920)”, *Mitološki zbornik* 16 (2007) 249–261]

Живојиновић Д., *У потрази за империјом. Италија и Балкан почетком XX века. Студије и расправе*, Београд, 2013. [Živojinović D., *U potrazi za imperijom. Italija i Balkan početakom XX века. Studije i rasprave*, Beograd 2013]

Митровић А., *Југославија на конференцији мира 1919–1920*, Београд 1969. [Mitrović A., *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*, Beograd 1969]

Митровић А., „Мировна делегација Краљевине СХС и Декларација В. Вилсона од 23. априла 1919”, *Зборник Филозофског факултета у Београду* 10/1 (1968) 473–495. [Mitrović A., „Mirovna delegacija Kraljevine SHS i Deklaracija V. Vilsona od 23. aprila 1919”, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu* 10/1 (1968) 473–495]

Митровић А., „Тајни контакти Нитијеве владе са југословенском делегацијом у јулу 1919. године”, *Зборник Филозофског факултета у Београду* VIII (1964) 753–772. [Mitrović A., „Tajni kontakti Nitijeve vlade sa jugoslovenskom delgacijom u julu 1919 godine”, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu* VIII (1964) 753–772]

Biljana Vučetić

**THE TREATY OF RAPALLO (1920) IN THE LIGHT
OF CONTEMPORARY AMERICAN PRESS**

Summary

Ever since the USA's entry in WWI, the American public was able to follow the moves of their President Woodrow Wilson. Since the media was crucial in shaping the public opinion, Wilson created several instruments of mass communication. An important moment was the establishment of a special state propaganda agency – the Committee on Public Information (CPI), in the spring of 1917. Depending on their political provenance – Democratic, Republican, left-oriented or progressive, leading US newspapers and magazines supported or criticized President Wilson's peace efforts at the Paris Peace Conference and his engagement in solving the Adriatic question and establishing the League of Nations. During 1919, the American press fully concentrated on the issues of demarcation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes with Italy and the eventual conflict on the Adriatic. A few voices supported the Italian claims, but many more condemned secret treaties and the old diplomacy. The diplomatic dispute over Fiume caused an uproar in the American public. American correspondents, newspaper editors, political analysts, and others strived to explain the peculiar situation of Fiume and several other coastal cities on the eastern side of Adriatic. American newspapers were concerned if the USA would join the League of Nations, and therefore be involved with "European politics and troubles". President Wilson took a firm stand on Fiume, but the situation changed. After the withdrawal of the American peace delegation from Paris, Great Britain and France took over the lead in the Adriatic question. President Wilson had trouble on the domestic front as well because the Senate rejected twice to ratify the Versailles Treaty. American newspapers commented that Italy played a waiting game for Fiume, ready to arrange Adriatic affairs with the Allies. Both France and Great Britain were willing to give Italy a perpetual mandate for Fiume. The progressive magazines emphasized that Wilson's battle was being lost on another front – on the ruins of the Fourteen Points and the triumph of the old diplomacy. Therefore, comments in the US press were mostly in favor of the Treaty of Rapallo, especially among newspapers that supported the Republican Party. On the other hand, the New York Times expressed the opinion that the Kingdom of Serbs, Croats and

Slovenes accepted the unfavorable provisions of the Treaty of Rapallo, and that Italy gained considerably more. Still, it seems that there was a generally positive attitude towards the Treaty of Rapallo. It solved the complicated Adriatic question and enabled the establishment of new international relations. Only President Wilson was deeply disappointed. He believed that the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes was forced to sign the Treaty, pressured by Great Britain and France. After a couple of weeks of talks between American and Yugoslav diplomats, Wilson was more convinced that Yugoslavs had to sign the Treaty of Rapallo. Still, he did not think that the US should protect the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes from itself. By the end of 1920, after losing elections, President Wilson lost his interest in the Adriatic issues, and the United States returned to isolationism.

Оригиналан научни рад

Примљен: 30.03.2021.

Коначно прихваћен за објављивање: 11.10.2021.